

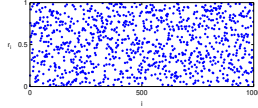
Náhodná čísla v algoritmech

simul/bias2d.sh 1/23 s05/3

- Deterministický** algoritmus = posloupnost operací dávající správnou odpověď nebo oznamující neúspěch.
Příklad: inverze matice Gaussovou-Jordanovou eliminací s výběrem hlavního prvku (pivoting).
- Monte Carlo** algoritmus = procedura používající (pseudo)náhodná čísla k získání výsledku, který je správný s určitou pravděpodobností; typický numerický výsledek zatížený náhodnou (stochastickou) chybou.
Příklad: Výpočet vnitřní energie, ($E_{kin} + E_{pot}$), v MD simulaci v NVT souboru
- Las Vegas** algoritmus používá náhodná čísla k získání deterministického výsledku.
Příklad: inverze matice Gaussovou-Jordanovou eliminací s tím, že k výběru dostatečně velkého hlavního prvku se používají náhodná čísla, např. výběrem z tabulky dost velkých kandidátů.

Příklad generátoru pseudonáhodných čísel

$$n_i = 7^5 n_{i-1} \bmod (2^{31} - 1), \quad r_i = n_i / 2^{31}$$

Metropolisova metoda (intuitivně)

6/23 s05/3

- Vybereme částici, i (např. náhodně)
- Zkusíme s ní náhodně hýbnout, např.:

$$\begin{aligned} x_i^{zkus} &= x_i + u(-d, d), \\ y_i^{zkus} &= y_i + u(-d, d), \\ z_i^{zkus} &= z_i + u(-d, d) \end{aligned}$$

nebo na/v kouli, Gaussovsky, ...

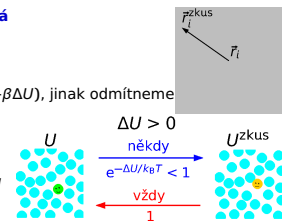
tak, že **pravděpodobnost opačného pohybu je stejná**

- Spočteme změnu potenciální energie, $\Delta U = U^{zkus} - U$
- Je-li** $\Delta U \leq 0$, změnu přijmeme
- Je-li** $\Delta U > 0$, změnu nepřijmeme s pravděpodobností $\exp(-\beta\Delta U)$, jinak odmítneme

Neboť pak pro poměr pravděpodobností platí:

$$\text{nová} : \text{stará} = p^{zkus} : p = \exp(-\beta\Delta U)$$

(porovnáme pohyby tam a zpátky: vždy pohyb zmenšující U má pravděpodobnost 1 a opačný pohyb Boltzmannovu)

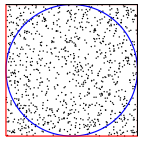
Monte Carlo integrace (naivní Monte Carlo)

xpi 2/23 s05/3

Příklad: Výpočet čísla π

```

INTEGER n celkový počet bodů
INTEGER 1
INTEGER nu počet bodů v kruhu
REAL x, y souřadnice bodu ve čtverci
REAL rnd(-1,1) funkce vracející náhodné číslo v intervalu (-1,1)
nu := 0
FOR i := 1 TO n DO
  x := rnd(-1,1)
  y := rnd(-1,1)
  IF x*x+y*y < 1 THEN nu := nu + 1
PRINT "pi=", 4*nu/n plocha čtverce = 4
PRINT "chyba=", 4*sqrt((1-nu/n)*(nu/n)/(n-1))
    
```


Těž "random shooting". Obecně:

$$\int_{\Omega} f(x_1, \dots, x_D) dx_1 \dots dx_D \approx \frac{|\Omega|}{K} \sum_{k=1}^K f(x_1^{(k)}, \dots, x_D^{(k)})$$

kde $(x_1^{(k)}, \dots, x_D^{(k)})$ je náhodný vektor z oblasti Ω ($|\Omega|$ = plocha, objem...; výpočet π : $\Omega = (-1, 1)^2$, $|\Omega| = 4$)

Trocha teorie: náhodné veličiny

7/23 s05/3

Náhodná veličina S nabývá hodnoty z $\{A_i\}$, $i = 1, \dots, M$.

Dány jsou pravděpodobnosti $\pi(A_i) = \pi_i$.

Normalizace: $\sum_i \pi_i = 1$

Markovův řetězec je posloupnost $s^{(k)}$, $k = 1, \dots, \infty$ taková, že $s^{(k+1)}$ závisí jen na $s^{(k)}$, tj. matematicky:

$$\pi_j^{(k+1)} = \sum_{i=1}^M \pi_i^{(k)} W_{i \rightarrow j} \quad \text{vektorově: } \boldsymbol{\pi}^{(k+1)} = \boldsymbol{\pi}^{(k)} \cdot \mathbf{W}$$

Normalizace:

$$\sum_{j=1}^M W_{i \rightarrow j} = 1 \quad \text{pro všechna } i$$

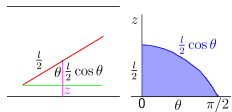
Cvičení I - Buffonova jehla

start movies/BufferAnimaceMasek.mp4 3/23 s05/3

Mějme linkovaný papír s linkami vzdálenými d . Pravděpodobnost, že náhodně hozená jehla délky l , $l \leq d$, protne linku, je $p = 2l/\pi d$

[Georges-Louis Leclerc, Comte de Buffon, 1707-1788]

Důkaz:

definice: symbol $(a < b)$ dává 1, pokud nerovnost platí, jinak 0 (Iversonova závorka)

$$p = \frac{1}{d/2} \int_0^{d/2} dz \int_0^{\pi/2} d\theta \left(z < \frac{l}{2} \cos \theta \right) = \frac{1}{d/2} \int_0^{\pi/2} \frac{l}{2} \cos \theta d\theta = \frac{2l}{\pi d}$$

Použití (δp je standardní chyba p)

$$\pi \approx \frac{2l}{pd}, \quad \text{kde } p = \frac{n_{\text{protne}}}{n_{\text{celkem}}}, \quad \delta p \approx \sqrt{\frac{p(1-p)}{n-1}}, \quad \delta \pi = \frac{2l}{pd} \delta p$$

Poděkování: animace Bc. Martin Mašek (2024)

for me: grid: pic/buffon-grid.pdf and buffon.sh

Příklad

xoctave ...octave/markov.m MARKOV 8/23 s05/3

Počítačová síť: $\begin{cases} 1. \text{ funguje} \\ 2. \text{ nefunguje} \end{cases}$

Když funguje: spadne s 10% pravděpodobností (následující den nefunguje)

Když nefunguje: spraví ji s 30% pravděpodobností (následující den funguje)

$$\mathbf{W} = \begin{pmatrix} 0.9 & 0.1 \\ 0.3 & 0.7 \end{pmatrix}$$

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \boldsymbol{\pi}^{(k)} = (0.75, 0.25)$$

Výdělek: $\begin{cases} 2000 \text{ funguje} \\ 500 \text{ nefunguje} \end{cases}$

$$\mathbf{X} = \begin{pmatrix} 2000 \\ 500 \end{pmatrix}$$

Průměrný výdělek = $\sum \pi_i X_i = \boldsymbol{\pi} \cdot \mathbf{X} = 1625$

for me: xoctave waits 3 s to switch desktop

Cvičení II

4/23 s05/3

Lehčí. Vypočtete Monte Carlo integraci

$$\int_{x>0, y>0, z>0, x+y+z<1} \frac{1}{|r-r_0|} d^3r$$

kde $\vec{r}_0 = (1, 1, 1)$

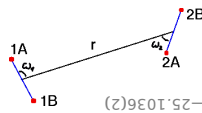
Těžší. Vypočtete Monte Carlo integraci druhý viriálový koeficient B_2 Lennard-Jonesova diatomiku ($\epsilon/k_B T = 1$, $\sigma = 1$) pro vazebnou délku $L = \sigma$.

$$B_2 = -\frac{1}{2} \int \left[\exp\left(-\frac{u}{k_B T}\right) - 1 \right] d^3r \frac{d\omega_1}{4\pi} \frac{d\omega_2}{4\pi}$$

$$u = u_L(|\vec{r}_{1A} - \vec{r}_{2A}|) + u_L(|\vec{r}_{1A} - \vec{r}_{2B}|) + u_L(|\vec{r}_{1B} - \vec{r}_{2A}|) + u_L(|\vec{r}_{1B} - \vec{r}_{2B}|)$$

Rady:

- $d^3r \rightarrow 4\pi r^2 dr$
- substituce $r = 1/w - 1$ (MC \int bude přes $w \in (0, 1)$)
- $d\omega_i = d \cos \theta_i d\phi_i$ ($\cos \theta_i \in (-1, 1)$, $\phi_i \in (0, 2\pi)$)

Detailní rovnováha a mikroreversibilita

9/23 s05/3

Hledám \mathbf{W} , aby $\pi_i = \frac{\exp[-\beta U(A_i)]}{\sum_j \exp[-\beta U(A_j)]}$

\mathbf{W} = stochastická matice, matice přechodu, pravděpodobnostní matice, Markovova matice...

Podmínky:

$$\begin{aligned} W_{i \rightarrow j} &\geq 0 && \text{pro všechna } i, j = 1, \dots, M \\ \sum_{j=1}^M W_{i \rightarrow j} &= 1 && \text{pro všechna } i = 1, \dots, M \end{aligned}$$

$$\boldsymbol{\pi} \cdot \mathbf{W} = \boldsymbol{\pi} \quad \text{někdy „detailní rovnováha“}$$

\uparrow
mikroskopická reverzibilita (detailní rovnováha)

Jestliže

- všechny stavy jsou dosažitelné z libovolného stavu v konečném čase s nenulovou pravděpodobností a
- žádný stav není periodický,

pak se množina stavů nazývá **ergodická** a pro libovolné počáteční rozložení pravděpodobností $\boldsymbol{\pi}^{(1)}$ **existuje limita** $\boldsymbol{\pi} = \lim_{k \rightarrow \infty} \boldsymbol{\pi}^{(k)}$

Importance sampling

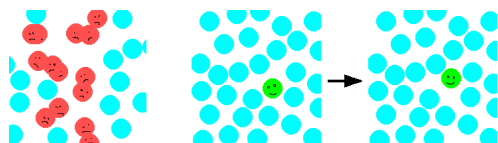
5/23 s05/3

„vzorkování podle důležitosti“

$$\langle f \rangle \approx \frac{\sum_{k=1}^K e^{-\beta U(r_k^N)} f(r_k^N)}{\sum_{k=1}^K e^{-\beta U(r_k^N)}} \quad \boldsymbol{r}_k^N = \text{náhodný vektor rovnoměrný v prostoru (naivní MC)}$$

$$\langle f \rangle \approx \frac{1}{K} \sum_{k=1}^K f(r_k^N, k) \quad \boldsymbol{r}^N, (k) = \text{náhodný vektor s pravděpodobností úměrnou } e^{-\beta U(r_k^N)}$$

Metropolisův algoritmus: generujeme postupně $\boldsymbol{r}^N, (k+1)$ z $\boldsymbol{r}^N, (k)$

naive MC

importance sampling

Metropolisova metoda (vědecky)

10/23 s05/3

Jedno z mnoha řešení (Metropolis):

$$W_{i \rightarrow j} = \begin{cases} \alpha_{i \rightarrow j} & \text{pro } i \neq j \text{ a } \pi_j \geq \pi_i \\ \alpha_{i \rightarrow j} \frac{\pi_j}{\pi_i} & \text{pro } i \neq j \text{ a } \pi_j < \pi_i \\ 1 - \sum_{k, k \neq i} W_{i \rightarrow k} & \text{pro } i = j \end{cases}$$

Ekvivalentní zápis:

$$W_{i \rightarrow j} = \alpha_{i \rightarrow j} \min \left\{ 1, \frac{\pi_j}{\pi_i} \right\} \quad \text{pro } i \neq j$$

kde matice $\alpha_{i \rightarrow j} = \alpha_{j \rightarrow i}$ popisuje zkušební změnu konfigurace

... algoritmus jsme již popsali

Algoritmus - detaily

11/23
s05/3

- Zvolíme částici, kterou se bude hýbat, mřížkový bod, ...
- $A^{zkus} := A^{(k)}$ + změníme náhodně polohu (spin) vybrané částice
- $\Delta U := U(A^{zkus}) - U(A^{(k)}) \equiv U^{zkus} - U^{(k)}$
- Konfiguraci přijmeme ($A^{(k+1)} := A^{zkus}$) s pravděpodobností $\min\{1, e^{-\beta\Delta U}\}$ v opačném případě odmítneme:

Varianta 1	Varianta 2	Varianta 3
$u := u(0,1)$ IF $u < \min\{1, e^{-\beta\Delta U}\}$ THEN $A^{(k+1)} := A^{zkus}$ ELSE $A^{(k+1)} := A^{(k)}$	$u := u(0,1)$ IF $u < e^{-\beta\Delta U}$ THEN $A^{(k+1)} := A^{zkus}$ ELSE $A^{(k+1)} := A^{(k)}$	IF $\Delta U < 0$ THEN $A^{(k+1)} := A^{zkus}$ ELSE $u := u(0,1)$ IF $u < e^{-\beta\Delta U}$ THEN $A^{(k+1)} := A^{zkus}$ ELSE $A^{(k+1)} := A^{(k)}$

- $k := k + 1$ a opakujeme od začátku

Volba částice

start z-vitezneho-oblouku.mov 12/23
s05/3

- V cyklu - pozor na reverzibilitu!
Odstraňující příklady porušení mikroreverzibility:
 - Střídání pohybů u ternární směsi ze složek A, B, C systematicky v pořadí: A-B-C-A-B-C- ...
 - Střídání: pohyb molekuly A - pohyb molekuly B - změna objemu - atd.
- Náhodně

Chaos je lepší než špatné řízení

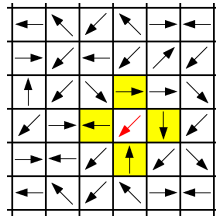
Metoda tepelné lázně

+ 13/23
s05/3

vhodná pro mřížkové modely:

$$W_{i \rightarrow j} = \frac{\exp(-\beta U_j)}{\sum_{A_k \in C_{part}} \exp(-\beta U_k)} \text{ pro } A_i, A_j \in C_{part}$$

- $W_{i \rightarrow j}$ nezávisí na i
- interpretace: i získá hodnotu po termalizaci za daného okolí
- vyberu (zpravidla jeden) spin, množina jeho stavů je C_{part}
- zvolím nový podle Boltzmannovy pravděpodobnosti, která závisí na okolí
- všechny potřebné hodnoty $W_{i \rightarrow j}$ (resp. vhodnou kumulativní distribuční funkci) mám předem tabelovanou pro všechna **okolí**

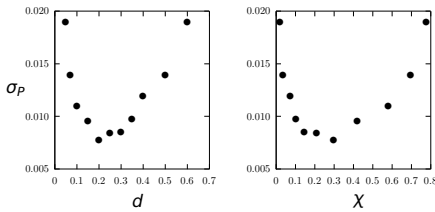
Zlomek přijatých konfigurací (acceptance ratio)

14/23
s05/3

$$\chi = \frac{\text{počet přijatých konfigurací}}{\text{počet všech konfigurací}}$$

Závisí na délce kroku. Optimum závisí na systému, měřené veličině, algoritmu. Často **0.3 je dobrá volba**. Výjimky: řídké systémy...

$\chi = 0.3$

Lj (redukováne jednotky): $T = 1.2, \rho = 0.8$

Cvičení

15/23
s05/3

- Naprogramujte Metropolisův algoritmus pro pohyb jedné molekuly dusíku v homogenním tíhovém poli. Zvolte konstantní teplotu $T = 300$ K. Jaký je tlak ve výšce 8850 m, je-li u moře 1 bar? Stanovte také zlomek přijatých konfigurací.
 - potenciál molekuly je $u(z) = \begin{cases} \infty & \text{pro } z < 0 \\ mgz & \text{pro } z \geq 0 \end{cases}$, kde z je její nadmořská výška
 - zkušební pohyb použijte tvaru $z^{zkus} = z + \Delta z u_{[-1,1]}$
 - vhodné Δz je asi 30 km (viz níže)
 - na začátku dejte molekulu do výšky $z = 0$ a proveďte aspoň 20 kroků „míchání“
 - mějte aspoň 10000 kroků
 - stanovte počet případů, kdy byla molekula ve výšce v intervalech $[0,100]$ a $[8850,8950]$
 - tlak je $p_{moře} \frac{\#([8850,8950])}{\#([0,100])}$
- Stanovte optimální velikost zkušební posunutí Δz (resp. zlomu přijatých konfigurací χ) vzhledem k veličině střední výška molekuly (z). Tedy zvolte několik hodnot Δz (třeba 5, 10, 20, 30, 50, 100 km) a stanovte (z) včetně odhadu chyby $\sigma(z)$, např. blokovanou metodou (např. 100 bloků po 100 MC krocích). Nakreslete graf závislosti $\sigma(z)$ na Δz resp. χ .

(Pseudo)náhodná čísla

simul/ibm.sh 10000 16/23
s05/3

$$r_i = F(r_{i-1}, r_{i-2}, \dots, r_{i-m})$$

Požadavky:

- perioda generátoru (nejmenší číslo p takové, že $r_{i+p} = r_i$) je co nejdelší;
- rozdělení r_i je (v daném intervalu) rovnoměrné, speciálně: generují se správně i nejnižší bity;
- (r_i, r_{i+1}) , trojice (r_i, r_{i+1}, r_{i+2}) , atd. jsou nekorelované;
- to samé platí pro „všechny“ funkce f_i : páry $(f_0(r_i), f_1(r_{i-1}))$, trojice $(f_0(r_i), f_1(r_{i+1}), f_2(r_{i+2}))$, atd. jsou nekorelované;
- výpočet je rychlý.

Historický příklad špatného generátoru od IBM: $K(2^{16} + 3, 2^{31})$

Generátory s posuvným registrem

17/23
s05/3

feedback shift-register

$$R(A, B, C, \dots): r_i = r_{i-A} \oplus r_{i-B} \oplus r_{i-C} \oplus \dots$$

\oplus = sčítání modulo 2 = XOR: $0 \oplus 0 = 1 \oplus 1 = 0, 1 \oplus 0 = 0 \oplus 1 = 1$

Max. možná perioda je $2^{\max(A,B,\dots)} - 1$

Generujeme slovo (32 nebo 64 bitů) najednou
 Např. $R(108, 250), R(471, 1586, 6988, 9689)$

Příklad. $R(5, 2)$:

1 krok:

5 4 3 2 1

1 1 0 1 1 0 1 \oplus 1 = 0

více kroků:

110110001111100110100100001010111011...

zde perioda = $2^5 - 1 = 31$ (maximální)

Generátory s posuvným registrem

+ 18/23
s05/3

Algoritmus:

```

CONST A=103
CONST B=205
CONST M=255 kde M je nejmenší číslo tvaru 2^k - 1 takové, že B ≤ M
INTEGER n nezáporné celé číslo
INTEGER r[0..M] pole, naplněno předem náhodnými čísly libovolného původu

jeden krok generující náhodné číslo (všechny bity):
n := n+1
r[n and M] := r[(n-A) and M] xor r[(n-B) and M]
kde and a xor pracují po bitech
RETURN r[n and M]
    
```

Kód je zvláště jednoduchý jako C/C++ makro:

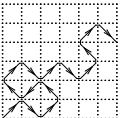
```
#define rnd(++n, r[n&M]) = r[(n-A)&M] ^ r[(n-B)&M]
```

Výhody: rychlé, matematická teorie pro periodu i korelace

Nevýhody: neprojde některými testy, např. náhodná procházka → → →

Náprava:

- kombinace dvou (stále rychlý)
- Mersenne twister (velmi kvalitní, populární)

Kongruenční generátory

simul/kongr.sh 19/23
s05/3

$$K(C, M): r_i = Cr_{i-1} \text{ mod } M$$

kde $A \text{ mod } B$ je zbytek po dělení čísla A číslem B

$K(5^7, 2^{32})$: perioda $2^{32}/8$

$K(7^5, 2^{31} - 1)$: perioda $2^{31} - 2$

Příklad. $K(5, 31)$:

1 7 18 2 14 5 4 28 10 8 25 20 16 19 9 1 7 18 2 14 5 4 28 10 8 25 20 16 19 9 1 7 18 ...

Omezení korelací - kombinace dvou generátorů

Deklarujeme tabulku a naplníme ji náhodnými čísly pomocí generátoru č. 1

- vzmeeme náhodně zvolené (index = náhodné číslo podle generátoru č. 2) číslo z tabulky
- „použitě“ číslo nahradíme novým náhodným (podle generátoru č. 1)

Jiná rozdělení (rozložení)

20/23
s05/3

Obvykle je v knihovnách k dispozici náhodné číslo $\text{rnd}()$, $\text{rand}()$, $\text{random}()$ rovnoměrně rozdělené v $(0, 1)$ (nebo $[0, 1)$ nebo $[0, 1]$ - pozor!). Označíme ho $u(0, 1)$, distribuční funkce je:

$$\phi(x) = \begin{cases} 1, & x \in (0, 1) \\ 0, & x \notin (0, 1) \end{cases}$$

Číslo rovnoměrně rozdělené v intervalu (a, b) je

$$u(a, b) = a + (b - a)u(0, 1).$$

Obecně: aplikace funkce $f(u)$ na $u(0, 1) \rightarrow$

$$\phi(y) = \sum_{x, f(x)=y} \frac{1}{|f'(x)|}$$

Opačně: chceme rozdělení dané funkcí $\phi(x)$, $\int \phi(x) dx = 1$:

musíme invertovat distribuční funkci $\int_{-\infty}^y \phi(x) dx$.

Příklad: $x = -\ln u$ dává $\phi(x) = \exp(-x)$ (pozor na $u = 0!$)

$$u_{\text{Gauss}} = \sqrt{-2 \ln u_{(0,1)}} \cos(2\pi u_{(0,1)})$$

kde obě náhodná čísla $u_{(0,1)}$ jsou nezávislá, generátor tedy voláme dvakrát. Druhé nezávislé číslo získáme záměnou $\cos \rightarrow \sin$.

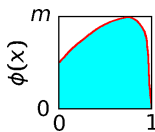
Přibližně:

$$u_{\text{Gauss}} \approx \sqrt{2}(u_{(0,1)} - u_{(0,1)} + u_{(0,1)} - u_{(0,1)} + u_{(0,1)} - u_{(0,1)})$$

Obecné rozdělení

Když neumíme spočítat ϕ (na intervalu (a, b)):

1. generuj $x = u_{(a,b)}$,
2. generuj $u = u_{(0,m)}$, kde m je maximum funkce $\phi(x)$ v intervalu (a, b) ,
3. je-li $u < \phi(x)$, přijmi hodnotu x a skonči, jinak znovu 1.

Vícedimenzionální rozdělení

cd simul; insphere.sh; onsphere.sh 22/23
s05/3

V jednotkové kouli:

1. generuj $x = u_{(-1,1)}$, $y = u_{(-1,1)}$, $z = u_{(-1,1)}$,
2. spočítej $r^2 = x^2 + y^2 + z^2$,
3. je-li $r^2 < 1$, přijmi vektor (x, y, z) a skonči, jinak pokračuj bodem 1.

Na jednotkové sféře (povrchu koule): dělíme $\frac{r_{\text{v kouli}}}{r}$ (pozor na $r \approx 0$) nebo:

1. $z = u_{(-1,1)}$, $\phi = u_{(0,1)}$
2. $x = \sqrt{1 - z^2} \sin(2\pi\phi)$, $y = \sqrt{1 - z^2} \cos(2\pi\phi)$

Rovnoměrné diskrétní rozdělení

$$u_N = \text{int}(Nu_{(0,1)})$$

Raději ne takto (r je celé náhodné číslo):

$$u_N = r \bmod N$$

(špatně u kongruenčních generátorů – nejnižší bity nejsou náhodné)

- Instalujte SIMOLANT podle návodu z minulé přednášky.
- Menu: **Method** → **Monte Carlo NVT (Metropolis)**
- Je-li zapnuto automatické nastavování délky zkušebního posunutí (set MC move), vypněte ho. Objeví se slider "d".
- Měňte pomocí slideru délku zkušebního posunu d a pozorujte, jak se mění zlomek přijatých konfigurací (acc.r.) a jak rychle se mění konfigurace.
- Snižte teplotu a zvýšte hustotu a opakujte změnu d . Porovnejte s MD s termostatem.
- Menu: **Boundary conditions** → **Periodic**, a nastavte kritickou teplotu a hustotu (přibližně $T = 0.85$ a $\rho = 0.3$) a alespoň $N = 300$ částic. Při jaké délce kroku se nejrychleji vzorkují fluktuace hustoty?

